

Goethe en Hegel

Auteur: Rudolf Steiner
Uit: Goethes wereldbeschouwing (GA 6)
Hoofdstuk: Goethe en Hegel
Uitgeverij: Vrij Geestesleven, Zeist, 1983
Vertaler: H.J.M. Wilbers

Goethes wereldopvatting gaat slechts tot een bepaalde grens. Hij observeert de licht- en kleurverschijnselen en dringt tot het oerfenomeen door; hij probeert binnen de grote verscheidenheid van het plantewezen zijn weg te vinden en komt tot zijn idee van de zintuiglijk-bovenzinnelijke oerplant. Vanuit het oerfenomeen of de oerplant streeft hij niet verder naar hogere verklaringsprincipes. Dat laat hij aan de filosofen over. Hij is tevreden wanneer hij zich 'op het niveau van het empirische bevindt, waar hij achter zich de ervaring in al haar stadia kan overzien en vóór zich het rijk van de theorie ontwaart, dat hij weliswaar niet kan betreden, maar waarin hij toch een blik kan werpen'. Goethe gaat in zijn beschouwing van het werkelijke zo ver, totdat hij de hem tegemoetkomende ideeën kan zien. Hoe de ideeën onderling met elkaar in verband staan, hoe binnen de werkingssfeer van het ideële het ene uit het andere ontstaat, dat zijn taken die pas beginnen op het empirische niveau, waarop Goethe blijft staan. 'De idee is eeuwig en enig,' zegt hij, 'dat wij ook het meervoud nodig hebben is eigenlijk niet juist. Alle dingen die wij waarnemen en waarover wij kunnen spreken zijn slechts manifestaties van de idee.' Maar omdat de idee als een veelheid van afzonderlijke ideeën in verschijning treedt, bijvoorbeeld als idee van de plant, idee van het dier, moeten deze herleid kunnen worden tot een grondvorm, zoals de plant tot het blad herleid kan worden. Ook de afzonderlijke ideeën zijn slechts in hun verschijning verschillend; in hun ware wezen zijn ze identiek. Men kan dus in de geest van Goethes wereldbeschouwing net zo goed over een metamorfose van de ideeën als over een metamorfose van de planten spreken. De filosoof die deze metamorfose van de ideeën heeft proberen te beschrijven is Hegel. Daardoor is hij de filosoof van de Goetheaanse wereldbeschouwing. Hij gaat uit van de eenvoudigste idee, van het zuivere 'Zijn'. Hierin ligt de ware gestalte van de wereldverschijnselen volledig verborgen. De rijke inhoud hiervan wordt tot een bloedeloos abstractum. Men heeft Hegel verweten dat hij uit het zuivere Zijn de gehele inhoudsrijke wereld van de ideeën afleidt. Maar het zuivere Zijn omvat 'in de idee' de gehele ideeënwereld, evenals het blad in de idee de gehele plant omvat. Hegel volgt de metamorfosen van de idee op hun weg vanaf het zuivere abstracte Zijn tot aan het stadium, waarin de idee direct werkelijke verschijning wordt. Als dit hoogste stadium beschouwt hij de verschijning van de

filosofie zelf. Want in de filosofie worden de in de wereld werkzame ideeën in hun oereigenste gedaante aanschouwd. In Goethes woorden zou men het zo kunnen zeggen: De filosofie is de idee in haar grootste uitbreiding; het zuivere Zijn is de idee in haar uiterste samentrekking. Het feit dat Hegel in de filosofie de volmaaktste metamorfose van de idee ziet, bewijst dat de ware zelfwaarneming hem net zo vreemd is als Goethe. Een ding heeft zijn hoogste metamorfose bereikt, wanneer het in de waarneming, in het directe leven zijn volledige inhoud tot ontwikkeling brengt, De filosofie bevat de ideeëninhoud van het leven echter niet in de vorm van het leven, maar in de vorm van gedachten. De levende idee, de idee als waarneming, is alleen de menselijke zelfbeschouwing gegeven. Hegels filosofie is geen wereldbeschouwing van de vrijheid, omdat zij de wereldinhoud in zijn hoogste vorm niet zoekt op de grondslag van de menselijke persoonlijkheid. Op deze grondslag wordt elke inhoud geheel individueel. Hegel zoekt niet dit individuele, maar het algemene, de soort. Hij zoekt de oorsprong van het zedelijke daarom ook niet in het menselijke individu, maar in de buiten de mens gelegen wereldorde, waarin volgens hem de zedelijke ideeën besloten liggen. De mens ontleent zijn zedelijk doel niet aan zich zelf, maar hij moet zich voegen naar de zedelijke wereldorde. Het afzonderlijke, het individuele beschouwt Hegel te enen male als het slechte, wanneer het in zijn afzonderlijkheid volhardt. Pas binnen het grote geheel krijgt het zijn waarde. Dat is de mentaliteit van de bourgeoisie, zegt Max Stirner, 'en zowel hun dichter Goethe als hun filosoof Hegel hebben de gedachte, dat het subject afhankelijk is van het object en dat men gehoorzaam moet zijn aan de objectieve wereld, enzovoort, weten te verheerlijken'. Hiermee wordt wederom een andere eenzijdige voorstellingswijze in het leven geroepen. Hegel en Goethe kunnen beide niet tot een aanschouwen van de vrijheid komen, omdat ze het vermogen missen om het innerlijkste wezen van de gedachtewereld te aanschouwen. Hegel voelt zich in alle opzichten een filosoof van de Goetheaanse wereldbeschouwing. Hij schrijft op 20 februari 1821 aan Goethe: 'Het eenvoudige en abstracte, dat u zeer treffend het oerfenomeen noemt, plaatst u bovenaan, vervolgens toont u aan hoe de concrete verschijnselen ontstaan doordat andere invloeden en omstandigheden een rol gaan spelen, en laat u het gehele proces zo verlopen, dat er een rangschikking optreedt vanaf de eenvoudige naar de complexere bestaansvoorwaarden, en aldus geordend verschijnt het ingewikkelde nu door deze decompositie in al zijn helderheid. Het oerfenomeen op te sporen, dit van de andere toevallige omgevingen te bevrijden en het abstract, zoals we dit noemen, op te vatten, dat geeft naar mijn mening blijk van grote geestelijke natuurzin. Evenzo beschouw ik deze gedachtegang in alle opzichten als het waarlijk wetenschappelijke met betrekking tot het kennen op dit gebied [...] Mag ik U echter ook nog wijzen op het bijzonder grote belang, dat wij filosofen stellen in een aldus aan het licht gebracht oerfenomeen, daar wij ons een dergelijk preparaat namelijk in filosofisch opzicht te enen male ten nutte kunnen maken! - Hebben wij namelijk tenslotte ons aanvankelijk als een oester verborgen, grijze of geheel zwarte [...] 'absolute' in een bedompte ruimte

uitgebroed, zodat het begerig is geworden den naar licht en lucht, dan hebben wij vensters nodig, om het in een helder daglicht te stellen; onze schema's zouden als rook vervliegen, wanneer wij ze zo zonder meer zouden willen loslaten onder de bonte, chaotische mengeling van de tegenstribbelende wereld. Hier komen ons nu uw oerfenomenen uitstekend van pas; in dit schemerlicht, geestrijk en begrijpelijk door zijn eenvoud, zichtbaar of grijpbaar door zijn zinnelijkheid, begroeten de beide werelden – begroeten ons duistere en het verschijnende bestaan elkaar.'

Ook al komen Goethes wereldbeschouwing en Hegels filosofie volkomen met elkaar overeen, toch zou men zich zeer vergissen, wanneer men aan de denkprestaties van Goethe en Hegel dezelfde waarde zou willen toekennen. In beiden leeft dezelfde voorstellingswijze. Beiden willen de zelfwaarneming vermijden. Goethe heeft echter zijn denken geconcentreerd op gebieden waarin dit gebrek waarneming niet nadelig werkt. Ook al heeft hij de ideeënwereld nooit als waarneming gezien, hij heeft wel in de ideeënwereld *geleefd* en hij heeft deze in zijn observaties betrokken. Hegel heeft evenmin als Goethe de ideeënwereld als waarneming, als individueel geestbestaan aanschouwd. Maar hij heeft juist zijn denken geconcentreerd op de ideeënwereld. Zijn voorstellingen hieromtrent zijn daarom in veel opzichten scheef en onwaar. Wanneer Hegel zich met de bestudering van de natuur beziggehouden zou hebben, dan zouden zijn bevindingen waarschijnlijk even waardevol zijn geworden als die van Goethe; wanneer Goethe een filosofisch systeem had willen opstellen, dan zou de zekere voorstelling, die hij van de ware werkelijkheid bezat en waardoor hij bij zijn natuurbeschouwingen werd geleid, hem waarschijnlijk in de steek hebben gelaten.